

تاریخ جراحی

آشنایی با جالینوس برگرفته از کتاب تاریخ مصور جراحی

دکتر مصطفی جابرانصاری*

مشهورترین پزشک دوران یونان - روم جالینوس از اهالی پرگاموم (Perfamum) (129 تا 199 م) است. وی دومین پزشک مشهور پس از بقراط در تمام طول دوران باستان است. نظرات وی به مدت پانزده قرن، تا زمان آندریاس وسالیوس (1514 تا 1564 م.) و ویلیام هاروی (1578 تا 1657 م.) پزشکی اروپا را تحت سلطه خویش داشت.

برخلاف بقراط که اطلاعات ناچیزی در مورد وی وجود دارد، جالینوس زندگی نامه مفصلی در مورد خود نگاشته است. زادگاه وی، پرگاموم، به دلیل کتابخانه پزشکی و معبد آسکلهپیان معروف بود. نام جالینوس به معنای «شخص آرام» است، اما نوشته‌های وی نشان می‌دهد که وی فردی بحث طلب، مستبد، رقابت طلب و متکبر بوده است. به تشویق پدر، جالینوس آموختن طب را در سن هفده سالگی آغاز کرد. پس از مرگ پدر، جالینوس تحصیلاتش را در اسمیرنا و کورنیت (Corinth) و در نهایت اسکندریه ادامه داد.

در سال 158 م. جالینوس به پرگاموم بازگشت تا به عنوان مسئول پزشکان و جراحان گلادياتورها فعالیت نماید. در طول پنج سال خدمت در سمت فوق، او موقعیت‌های نامحدودی را جهت کسب تجربه در رشته‌های ارتوپدی و جراحی بیماران آسیب دیده، بدست آورد. وی سپس پرگاموم را ترک نمود و برای اولین بار پای به رم گذاشت و وارد جرگه اشراف زادگان شد و بسیار ثروتمند گردید. او اعمال جراحی‌اش را در رم متوقف نمود، اما دانش قبلی وی در این زمینه اساس نگارش توصیفات وی از درمان‌های جراحی گردید.

جالینوس مابقی عمر خویش را در رُم گذرانید و در آنجا فرد محبوب امپراطور مارکوس آریلیوس (Aurelius) گردید. از آنجا که تشریح بدن انسان در آن زمان هنوز مجاز نبود، جالینوس تشریح‌هایی را بر روی میمون‌ها و خوک‌ها در محضر عموم انجام می‌داد. با وجود آن که وی به طور مکرر بر اهمیت داشتن اطلاعات آناتومی در نزد جراحان تأکید ورزید، قوانین سخت آن زمان باعث گردید تا قسمت اعظم اطلاعات موجود در مورد آناتومی انسان از آناتومی حیوانات منشأ بگیرد. این موضوع تا زمانی که در قرن شانزدهم میلادی دانش آناتومی بطور کلی توسط آندریاس وسالیوس متحول گردید، ادامه یافت.

با وجود موفقیت‌های پیاپی، جالینوس شدیداً به همکاران پزشکی مشکوک بود. وی برخوردی خارج از نزاکت با ایشان داشت و هرگاه که می‌توانست ایشان را به باد انتقاد و تمسخر می‌گرفت و روش‌ها و عقایدشان را نادرست می‌دانست. ادعایی که

* نویسنده پاسخگو: دکتر مصطفی جابرانصاری

تلفن: 7-88505595

E-mail: ansari_17@yahoo.com

* متخصص جراحی عمومی و اطفال، بیمارستان مهراد

تاریخ وصول: 1397/03/29

تاریخ پذیرش: 1397/06/12

وی در مورد بی‌نقص بودن خودش داشت، اثرات نامطلوب طولانی بر مکتب طب گذاشت، چرا که دانش‌پژوهان قرون آتی بدون هیچ گونه بحث و بررسی هر آنچه که به جالینوس منسوب بود پذیرفته و بدان عمل می‌کردند.

با وجود شخصیت خودبین و تصورات غلط جالینوس، وسعت و ژرفای نوشته‌های وی حیرت‌انگیز است. حجم مطالب نگاشته شده توسط او بیش از همه نویسندگان باستان بوده و وی را بزرگترین نظریه پرداز عصر خودساخته است. نوشته‌های وی که گنجینه‌ای وسیع از اطلاعات پزشکی است، شامل 9 کتاب آناتومی، 17 کتاب در مورد فیزیولوژی، 6 کتاب در مورد پاتولوژی، 14 کتاب در مورد درمان‌ها و 30 کتاب در مورد فارماکولوژی است. وی همچنین 16 نوشته کوتاه در مورد نبض دارد. در سال 1525 م. اولین نسخه چاپی کتاب‌های جالینوس منتشر گردید. این کتاب مشهور پنج جلدی یونانی به زودی با ویرایش لاتین آن همراه گردید.

در زمینه مشاهدات بالینی، جالینوس دست کم به گفته خودش، بی‌بدیل بود. وی اولین شخصی بود که در پیدایش فیزیولوژی تجربی نقش داشت. با تشریح حیوانات، وی توصیفی از اعصاب مغزی و سیستم عصبی سمپاتیک ارائه نمود. آزمایشات وی اهمیت عصب راجعه حنجره و توصیف ساده‌ای از مکانیسم تنفس را ارائه دادند. جالینوس متوجه فلج حاصل از قطع طناب نخاعی در مقاطع مختلف گردید. وی همچنین اقدام به تشریح ورود ادرار به درون مثانه از طریق حالب نمود. او اولین شخصی بود که بر خلاف تصورات آن زمان، ماده موجود در شریان‌ها را به جای هوا، خون معرفی نمود.

مسلماً یافته‌های جالینوس در زمینه‌های پاتولوژی، فیزیولوژی و طب عمومی بیش از جراحی بوده است. با وجود آن که وی مطالب فراوانی را در مورد عناوین جراحی نگاشته است، اما این نوشته‌ها در میان جلد‌های مختلف کتاب‌های وی و یادداشت‌های دیگر او پراکنده بوده و به صورت کتابی منسجم در یک جلد جمع‌آوری نشده است. جالینوس اگر چه اثری ماندگار ولی منفی در روش‌های جراحی باقی گذاشت؛ اما اعتقاد داشت که ایجاد چرک مرحله‌ای ضروری در جریان بهبود زخم است.

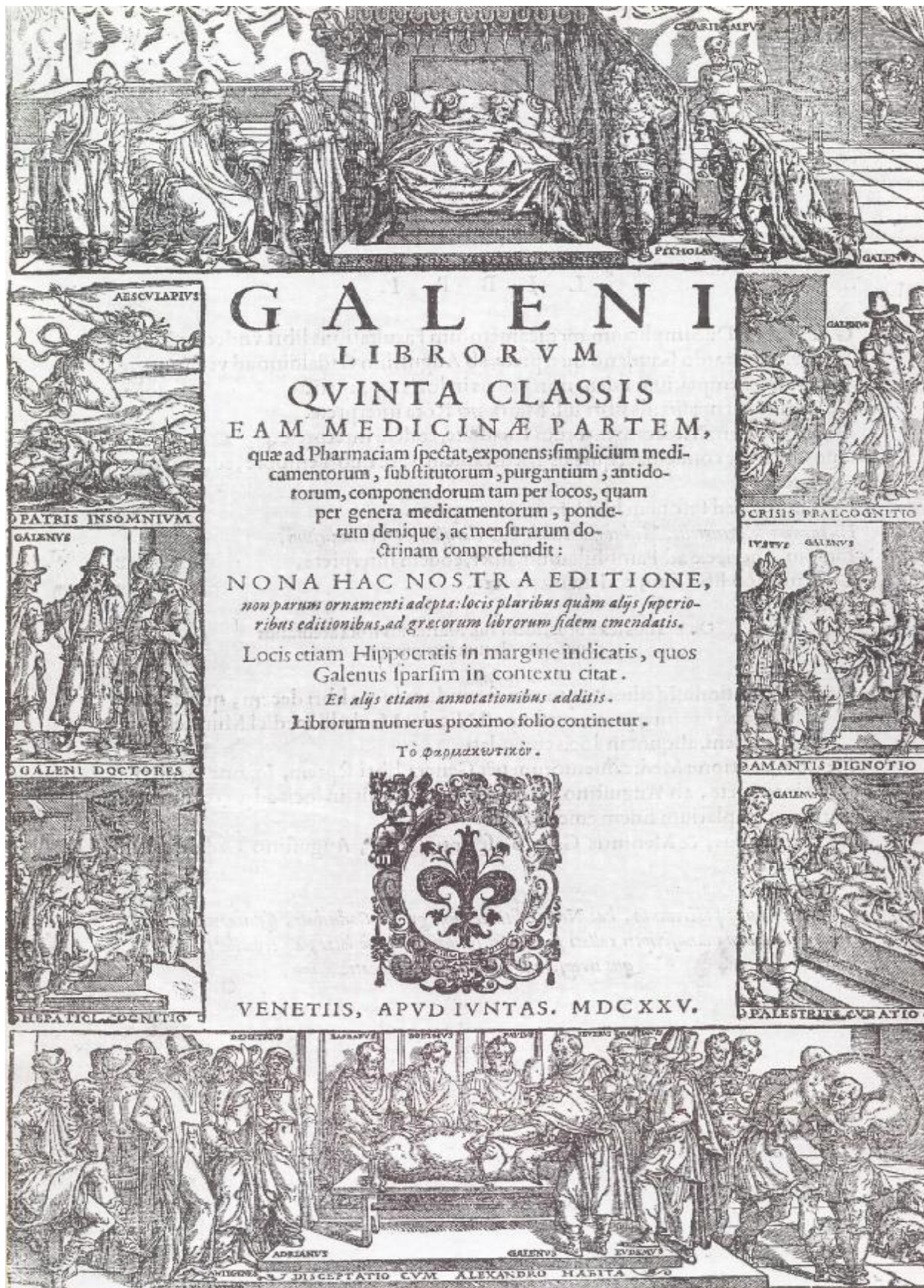
جالینوس در فنون و روش جراحی استعداد زیادی داشت. جراحی‌های وی شامل برداشت پولیپ‌های بینی و وریدهای واریسی، جراحی پلاستیک برای ترمیم شکاف لب، و بخیه زدن روده با دیواره شکم (بعد از آسیب‌های نافذ) بوده است. خود محوری وی در جملات زیر مشخص است:

تمام عمل‌های جراحی به دو دسته تقسیم می‌شوند: جداسازی و نزدیک سازی. نزدیک سازی شامل جانداختن و پوشاندن شکستگی‌ها، جانداختن دررفتگی مفاصل، جانداختن روده‌ها، رحم، رکتوم و بخیه جدار شکم پس از جانداختن احشا بیرون زده، و ترمیم نقص نسجی (مانند بینی، لب‌ها و گوش‌ها) می‌باشد. جداسازی شامل برش‌های معمولی، ختنه، بلند کردن پوست، برش پوست سر، برداشتن وریدها، قطع عضو، داغ کردن، تراشیدن، صاف کردن و بریدن به وسیله اره می‌گردد.

جالینوس مطالب زیادی را در مورد کاربرد وسایل جراحی مختلف، شامل چاقوی جراحی (اسکالپل) در اندازه‌های مختلف، انبرک‌ها، آتل‌ها، رترکتورها و قیچی‌ها به رشته تحریر درآورده است.

در کتاب جالینوس که به روش‌های آناتومیک می‌پردازد، اکیداً بر اهمیت مطالعه آناتومی و دانستن شکل و عملکرد اعضاء قبل از اقدام برای عمل جراحی تأکید شده است:

قبل از هر چیز می‌خواهیم که ابتدا اطلاعات خود در مورد استخوان‌های انسان کامل نمایید و این مطلب را در درجه دوم اهمیت تصور نکنید ... این کار را وظیفه اصلی خود قرار دهید و تنها به خواندن از روی کتاب اکتفا نکنید ... بلکه خودتان و با چشمان خودتان یاد بگیرید و اولین مشاهده کننده مشتاق استخوان شناسی باشید ... تمام استخوان‌ها را مطالعه کنید، یا از بدن انسان و یا در صورت امکان از بدن میمون، ولی ترجیحاً از هر دو. مرحله بعد نوبت به تشریح عضلات می‌رسد. چرا که این دو (استخوان‌ها و عضلات) پایه بقیه هستند، همانند سنگ‌های زیر بنا. سپس آنچه را که بیشتر دوست دارید خواه شریان‌ها، خواه وریدها و خواه عصب‌ها را بیاموزید. هنگامی که در حال تشریح این عناصر هستید، مطالبی را در مورد اعضاء نیز فرا خواهید گرفت. در مرحله بعد کسب اطلاعات در مورد روده‌ها، نسج چربی و غده‌ها ...

تصویر 1- صفحه عنوان چاپ لاتینی نوشته‌های جالینوس که در سال 1625 م. در ونیز به چاپ رسیده است.

تمام مسایل فوق و همچنین بررسی عملکرد اعضاء در اعمال جراحی مفید خواهد بود. چرا که در جریان جراحی گاه لازم است برای دستیابی به آبسه‌ها، رسوبات و چرک‌های عمقی، از برش در عضلات استفاده کنیم. با دانستن عملکرد اعضاء می‌توان در مواردی که آسیبی به کل یک عضله وارد گردیده و تمام عضله آسیب می‌بیند، پیشاپیش عملکردی را که از بین خواهد رفت حدس زد. چنین پیش‌بینی باعث می‌گردد تا از باد انتقاد افراد عیب‌جو (که همواره تمایل دارند اختلال عملکرد را به درمان پزشک و نه مشکل اصلی بیمار نسبت دهند) در امان بمانید.

چرا تنها نوشته‌های جالینوس به مدت بیش از پانزده قرن چنین اثر ژرفی، در میان تمامی پزشکان یونانی - رومی باقی گذاشت؟

جالینوس فردی خودپسند و نکته‌بین بود و تمایل زیادی برای موعظه و تدریس و نصیحت دیگران داشت. حتی در مواردی که اطلاعاتش ناکافی بود، وی اطمینان می‌داد که نوشته‌هایش پاسخ سؤالات موجود را دارد. در بین مطالب نادرست وی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

(1) خون در کبد دارای «نفس طبیعی» در بطن چپ دارای «نفس حیاتی» و در مغز دارای «نفس حیوانی» است. (2) خون از طریق سوراخ‌های غیرقابل مشاهده از بطن راست وارد بطن چپ می‌گردد. (3) ایجاد چرک مرحله‌ای ضروری در فرایند بهبودی می‌باشد. به علت شخصیت جنگ طلبش، جالینوس هیچ‌گاه به معنای واقعی شاگردی نداشت. همچنین از آنجا که دوران قرون وسطی از نظر فرهنگی و علمی بدون ثبات بوده است، احساس نیاز زیادی به قاطعیت و قطعیت در پزشکی وجود داشته است. پاسخ‌های جالینوس خواست رهبران کلیسا را برای رسیدن به حقیقت محض برآورده می‌کرده است. پس از مرگ، احترام جالینوس دو چندان گردید. این اثر و احترام در آثار نویسندگانی که بعدها ظهور کردند، مانند: اوریباسیوس (325 تا 403 ب.م.)، آیتیوس از اهالی آمیدا (502 تا 575 ب.م.)، الکساندر از اهالی ترالس (525 تا 605 ب.م.)، پال از اهالی آژینا (625 تا 690 ب.م.) و رازی (850 تا 923 ب.م.) باعث نشر تفکرات جالینوس گردیدند، قابل مشاهده است. آنان وجود جالینوس را برای پیشرفت‌های علم پزشکی ضروری می‌دانستند. به سبب تمامی علل فوق به مدت بیش از پانزده قرن تأثیر جالینوس در علم پزشکی مورد تقدیر و احترام واقع گردید.